

JOHANN GOTTLIEB FICHTE (1762-1814) (ΦΙΧΤΕ)

Η βασική θέση του ακραίου υποκειμενικού ιδεαλισμού, ότι δεν υπάρχει τίποτε άλλο έξω από τον εαυτό μας και από τις πληροφορίες των αισθήσεων (άποψη που υποστήριξε καθαρά ο **Φίχτε**, μερικές δεκαετίες αργότερα από την παρόμοια προσέγγιση του Τζορτζ Μπέρκλεϋ) θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν βάση για την απόδειξη της ύπαρξης του Θεού. Όταν διαπιστώνουμε αμέσως, έτσι χωρίς αναζήτηση και αρνητικά επηρεασμένοι από την παραδοξότητα των απόψεων, ότι αυτές είναι απόψεις τρελές και αναξιόπιστες, δεν πρέπει ωστόσο να μην τις προσέξουμε ή να αρνηθούμε τη θεωρητική σπουδαιότητα, που είναι δυνατό να έχουν. Η βασική θέση που ξεχωρίζει τον ακραίο υποκειμενικό ιδεαλισμό -όπως στη φιλοσοφική κατεύθυνση του **Johann Gottlieb Fichte** - είναι τόσο σπουδαία όσο και παράδοξη. Πρώτα απ' όλα, γιατί από εκεί, παρατηρούμε το κενό στη γνώση μας για τη σύνδεση του αυτενεργού πνεύματος με τον εξωτερικό, υλικό κόσμο. Ανακαλύπτουμε και καταλαβαίνουμε πόσο ανεπαρκή γνώση και πόσες αυταπάτες έχουμε για τα πράγματα όπως τα αντιλαμβανόμαστε και ότι η ύπαρξη του εξωτερικού κόσμου γενικά, δεν μπορεί ν' αποδειχθεί τόσο εύκολα όσο μεγάλη είναι η άμεση (απερίσκεπτη) βεβαιότητά μας για εκείνην. Είναι ενδιαφέρον ακόμα, ότι από αυτή την παράδοξη θεωρητική θέση διαμορφώνουμε μία πιο αισιόδοξη έννοια για την πραγματικότητα και διαπιστώνουμε με σχετική συνέπεια ότι ο Θεός υπάρχει. Διότι ακόμα και αν αποκλείσουμε την ύπαρξη του Θεού μαζί με τον εξωτερικό κόσμο, όπως το έκανε ο **Φίχτε**, τότε η μόνη πραγματικότητα που μένει είναι ο άμεσος εαυτός μας σαν Θεός (και αυτή είναι η βασική διαφορά στη φιλοσοφία του **Φίχτε** από την κοσμολογική άποψη του Μπέρκλεϋ, ο οποίος εκείνος δεν ταύτιζε το Θεό με το δικό μας ελεύθερο πνεύμα)!

Όταν αρνούμαστε την ύπαρξη κάθε πραγματικότητας, εκτός από αυτήν που είναι άμεσα (σαν πνεύμα) ο εαυτός μας, τότε μπορούμε να προσεγγίσουμε με εκπληκτική ομοιότητα στη γνώση για την αληθινή ποιότητα του Θεού και στην αρχή της ζωής. Αυτή η προσέγγιση εξηγείται, γιατί

τα βασικά γνωρίσματα της έννοιας του Θεού προσδιορίζονται, όταν αναγνωρίζουμε την **αυτοτέλειά** του. Η αναγνώριση αυτή γίνεται αμέσως με παράδοξο τρόπο, όταν αρνηθούμε την ύπαρξη των εξωτερικών πραγμάτων. Έτσι, με αυτόν τον παράδοξο τρόπο μεταφέρουμε τη σημασία της αληθινής έννοιας του Θεού στη δική μας πνευματική ύπαρξη. Με τον πιο εύκολο, αλλά και τον πιο τολμηρό τρόπο "ξεφορτωνόμαστε" ολόκληρο τον υλικό κόσμο όπως τον παρατηρούμε με τα αισθητήρια όργανά μας και έτσι ανιχνεύουμε κινήσεις της ψυχής και του πνεύματος που μας οδηγούν σε συνεπείς σκέψεις, οι οποίες ξεπερνούν τα ηθικά ζητήματα και εισχωρούν μέχρι τα κοσμολογικά ζητήματα. Όπως στα ζητήματα για τη σχέση της ύλης με την αιτιοκρατία, για την αρχή και το τέλος του κόσμου, για την ουσία των φαινομένων, για την έννοια της δύναμης και της κίνησης, για το νόημα του χρόνου, για τη συνύπαρξη σταθερότητας και της διαρκούς μεταβολής των φαινομένων και πολλές άλλες σκέψεις, που ερευνώνται στη φυσική και την αστρονομία, ακόμα και σε παρατηρήσεις που έχουν υποβαθμιστεί στην έρευνα των ιδιαίτερων πραγμάτων! Διότι βγαίνουν από το επίκεντρο της προσοχής μας οι λεπτομέρειες που ξεχωρίζουν τα πράγματα μεταξύ τους σαν εξωτερικά (και υλικά) και μπαίνουν στο επίκεντρο της προσοχής και παρατηρούμε ορισμένες αντιθέσεις. Όπως, για παράδειγμα, την σχέση αιτίας - αποτελέσματος που ρυθμίζει τα πράγματα σαν εξωτερικά σε αντίθεση με την αξίωση του πνεύματος να ενεργεί σαν πρώτη και ρυθμιστική αιτία. Και τι να σκεφτεί κάποιος για το νόημα του χρόνου και για την αρχή ή το τέλος του κόσμου, όταν αυτός θεωρήσει ότι ο κόσμος είναι κάτι που παράγεται από τη μοναδική ύπαρξη του πνεύματός του; Θα καταργήσει την αρχή και το τέλος και θα πρέπει να ορίσει το χρόνο διαφορετικά για να ερμηνεύσει τις μεταβολές που γίνονται στο πνεύμα του. Ένα άλλο παράδειγμα. Πολύ εύκολα θα ακούσουμε να παρατηρούν και να τονίζουν την ασταμάτητη μεταβολή σε όλα πράγματα, αλλά να αφήνουν σαν τυχαίο και περιστασιακό το φαινόμενο της ισορροπίας, της επανάληψης και της σταθερότητας που επιτυγχάνεται με δυναμικές διαδικασίες και επίσης με ασταμάτητη μεταβολή. **Ο Φίχτε**, με την αφαίρεση του υλικού κόσμου παρατηρεί μέσα στη σκέψη του: *Όλες οι παραστάσεις μου συνοδεύονται απ' την άμεση συνείδηση της δράσης μου (...) η συνείδηση του όντος*

έξω από μένα συνοδεύεται σταθερά και παντού απ' την συνείδηση, ωστόσο παρατήρητη, του ίδιου του εαυτού μας (...) Έτσι ζω και έτσι είμαι, αμετάβλητος, σταθερός και τελειωμένος για όλη την αιωνιότητα' γιατί αυτό το Είναι δεν είναι ένα Είναι εξωτερικό, τυχαίο, αυτό είναι το δικό μου Είναι, ένα και αληθινό, είναι η ουσία μου (...)

Δηλαδή, αφήνοντας ο **Φίχτε** τον κόσμο των μεταβαλλόμενων φαινομένων χωρίς ουσία, απορρίπτοντας την ύπαρξη πραγμάτων έξω από τη συνείδηση, αναγκάστηκε να βρει την ουσία και την αρχή μιας ενιαίας ρύθμισης (της τάξης) μέσα στο πνεύμα/Εγώ. Έτσι δεν μπορούσε να εκτραπεί σε μια άστοχη ερμηνεία, με την οποία θα ονόμαζε για ουσία κάτι που δεν μπορεί να είναι σταθερό, αδιαίρετο ή απαραίτητο για όλα τα φαινόμενα (π.χ. μερικά σωματίδια ή το νερό) ή κάτι που θα ήταν ένα κομμάτι από το εξωτερικό των πραγμάτων, αλλά αυτό θα είχε μια ξεχωριστή και προνομιακή θέση σε σχέση με τα υπόλοιπα ασταθή πράγματα. Δεν μπορούσε λοιπόν, παρά να συμπεράνει ότι "*είμαι λοιπόν απόλυτα ανεξάρτητος, ολοκληρωμένος, τελειωμένος απ' τον εαυτό μου τον ίδιο. (...) Είμαι απόλυτα το δικό μου έργο. (136) Η φύση, μέσα στην οποία οφείλω να δρω, δεν είναι ένα πράγμα που έγινε τέτοιο χωρίς την προσεκτική παρατήρηση της προσωπικότητάς μου, και που θα ήταν πάντα ανεξερεύνητη. Αυτή διαμορφώθηκε απ' τους νόμους της δικής μου σκέψης' πρέπει λοιπόν να είναι σύμφωνη μ' αυτούς τους νόμους' πρέπει παντού να μπορώ να διεισδύω σ' αυτήν, να την γνωρίζω, να την ερευνώ ως το εσώτατο βάθος της. Αυτή δεν εκφράζει παντού, παρά σχέσεις και αναφορές του ίδιου του εαυτού μου προς τον ίδιο τον εαυτό μου...*" (138).

Αλλά, η άμεση (απερίσκεπτη) βεβαιότητά μας για την ύπαρξη των εξωτερικών πραγμάτων δεν είναι μία αυταπάτη και αυτό μπορούμε να το συμπεραίνουμε αμέσως από το βασικό ορισμό του Σύμπαντος, όπως αυτό ορίζεται στη θεωρία για ένα ολοκληρωμένο και σταθερό Σύμπαν. Ο **Φίχτε** με την παράδοξη άρνηση ενός εξωτερικού κόσμου ανεξάρτητου από την αντίληψή μας, δεν έφτασε στο πιο ακραίο και ανατρεπτικό συμπέρασμα: ότι "ολοκληρωμένος και απόλυτα ανεξάρτητος" δεν συμφωνεί με την ύπαρξη δυνατοτήτων και οποιασδήποτε μεταβολής.

Αν θεωρήσουμε την αντιληπτή πραγματικότητα σαν αποτέλεσμα μόνο του εαυτού μας και άσχετη από την ύπαρξη των εξωτερικών πραγμάτων, τότε όχι μόνο δε θα υπήρχε τίποτε έξω από εμάς, αλλά ούτε μέσα σ' εμάς τους ίδιους κάτι, το οποίο θα αποτελούσε την αρχή των αντιλήψεών μας: «Δεν υπάρχει Είναι. Εγώ ο ίδιος, εν συντομία, δε γνωρίζω, δεν είμαι. Υπάρχουν εικόνες' αυτές είναι το μόνο πράγμα που υπάρχει. (...) εικόνες που περνούν, χωρίς να υπάρχει κάποιο πράγμα μπροστά στο οποίο αυτές περνούν (...)». (J. Fichte, 1762-1814)

Όταν αναγνωρίζουμε την ύπαρξη ενός άλλου (πνεύματος), ο οποίος έχει μια αντίληψη για κάτι όπως εμείς και, ότι αυτή αλλάζει με κοινούς τρόπους με τη δική μας ή είναι με τις ίδιες δυνατότητες, έτσι που να διαπιστώνεται μια αναγκαία σχέση τους, χωρίς ωστόσο να είναι ολότελα οι ίδιες αντιλήψεις (από άλλη οπτική γωνία), αυτό εξηγείται γενικά γιατί οι δυο παρόμοιες αντιλήψεις συνδέονται με κάτι κοινό. Το οποίο αν ήταν τελείως διαφορετικό ή άσχετο από την ποιότητα της αντίληψης, τότε θα ήταν αδύνατο να εξηγηθούν οι σχέσεις ανάμεσα στις δυο αντιλήψεις, της δικής μας και του άλλου (ή της δικής μας σε διαφορετικές στιγμές). Θα έπρεπε να είναι και αυτές τελείως διαφορετικές η μια από την άλλη ή χωρίς καμιά αναγκαία σχέση, όπως και οι ποιότητες μεταξύ των έμβιων μερών. Κάθε ακραία θεωρία, που αρνείται την ύπαρξη της εξωτερικής πραγματικότητας (σολιφισμός) ή που υποστηρίζει ότι η πραγματικότητα είναι τελείως διαφορετική από την αντιληπτή, για να έχει λογική συνέπεια, πρέπει να αρνείται την ύπαρξη των άλλων έμβιων μερών ή πνευμάτων. Γιατί αν όχι, τότε θα πρέπει να συμφωνήσει για την ύπαρξη μιας κοινής πραγματικότητας και να εξηγήσει πώς μια κοινή πραγματικότητα, η οποία δεν είναι καμιά παράσταση, η οποία είναι τελείως διαφορετική από τα φαινόμενα, πως μπορεί και συνδέεται με τόσους πολλούς τρόπους, με τόσα πολλά έμβια μέρη και με τις αντιλήψεις τους, οι οποίες δεν είναι άσχετες μεταξύ τους, αλλά κάπου συναντιούνται και συμπιπτουν. Αυτή η εξήγηση δε συμφωνεί με αυτή τη διαίρεση της πραγματικότητας ούτε με την άρνηση της ύπαρξής της.

* Οι προηγούμενες φιλοσοφικές σκέψεις συμπεριλαμβάνουν αποσπάσματα από το βιβλίο “Η Θεολογία της Επιστήμης” ©2000

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ

(Ο Προορισμός του Ανθρώπου, εκδόσεις Αναγνωστίδη)

" Αλλά η φύση γλυστράει και μας ξεφεύγει μέσα στην ακατάπαυστη μεταμόρφωσή της. Και ενώ μιλάω ακόμα για τη στιγμή που έπιασα, αυτή έχει εξαφανισθεί, και το κάθε τι τροποποιήθηκε' και πριν να το πιάσω, το κάθε τι ήταν επίσης κάτι άλλο ". (41)

" Η εκδήλωση κάθε δύναμης της φύσης καθορίζεται -και γίνεται αυτό που είναι- εν μέρει απ' την εσωτερική της ουσία εν μέρει απ' τις δικές της προηγούμενες εκδηλώσεις, εν μέρει τέλος, απ' τις εκδηλώσεις όλων των άλλων δυνάμεων της φύσης, με τις οποίες αυτή έρχεται σε σχέσεις' αλλά επειδή η φύση είναι ένα όλον του οποίου όλα τα μέρη συνέχονται, αυτή η ιδιαίτερη δύναμη βρίσκεται σε σχέσεις με όλες τις άλλες δυνάμεις ". (46, 47)

" ...δεν θα μπορούσατε να μετατοπίσετε έναν κόκκο άμμου χωρίς με αυτό να τροποποιήσετε, με τρόπο ίσως όχι αντιληπτό για τα δικά σας μάτια, κάποιο πράγμα μέσα σε όλα τα μέρη του τεράστιου όλου". (47)

" Δεν μπορώ να εξηγήσω, είναι αλήθεια, πως η φυσική δύναμη παράγει τη σκέψη. Αλλά μπορώ καλύτερα να εξηγήσω πως αυτή παράγει την διαμόρφωση ενός φυτού ή την κίνηση ενός ζώου; ... Μ' έναν γενικό τρόπο, αυτές οι πρωταρχικές φυσικές δυνάμεις δεν απαιτούν εξήγηση, ούτε μπορούν να έχουν τέτοια, γιατί με αυτές πρέπει να εξηγηθεί κάθε τι εξηγήσιμο". (49)

" Οι ίδιες περιστάσεις δεν μπορούν ποτέ να επανέλθουν, διαφορετικά το σύνολο της φύσης θάπρεπε αυτό το ίδιο να επανέλθει, και θα υπήρχαν δυο φύσεις αντί για μια. Επομένως, τα άτομα τα οποία υπήρξαν ήδη, δεν μπορούν να ξαναγίνουν πραγματικά". (51, 52)

" Έχω την άμεση συνείδηση του περιορισμού μου, γιατί αυτός ο περιορισμός αποτελεί μέρος του Είναι μου και γιατί, εν συντομία δεν υπάρχω παρά μέσω αυτού ". (55)

"Δώστε στη φύση έναν μόνο καθορισμό ενός προσώπου, όσο αδύνατος κι αν είναι, τη διαδρομή ενός μόνο μυός, την κυρτότητα μιας τρίχας και η φύση, αν

είχε μια καθολική συνείδηση κι αν μπορούσε να σου απαντήσει, θα σου έλεγε όλες τις σκέψεις, τις οποίες αυτό το άτομο θα έχει στην διάρκεια της πορείας της συνείδησής του". (57)

" Το σύστημα της ελευθερίας μου δίνει ικανοποίηση, το αντίθετο, σκοτώνει και εκμηδενίζει την καρδιά μου. Το να μένω εκεί, ψυχρός και νεκρός, να παρίσταμαι σαν απλός θεατής στην ακολουθία των γεγονότων, απαθής καθρέφτης των μορφών που διαβαίνουν, να μια ύπαρξη που μου είναι ανυπόφορη, που την απορρίπτω και που την καταριέμαι. Θέλω να αγαπώ, θέλω να βυθίζομαι στη συμπάθεια, να χαίρω και να πονώ. Το υπέρτατο αντικείμενο αυτής της συμπάθειας είμαι το Εγώ, ο ίδιος, για τον εαυτό μου τον ίδιο' και δεν είναι παρά με την δράση μου που μπορώ να υπερπληρώσω χωρίς παύση αυτή την ανάγκη για συναίσθημα και συμπάθεια. Θέλω να κάνω το κάθε τι για το καλύτερο' θέλω να ευχαριστούμαι απ' τον εαυτό μου, όταν θα έχω σωστά δράσει' θέλω να λυπούμαι απ' τον εαυτό μου, όταν θα έχω κακώς δράσει' και αυτός ο πόνος ακόμα θα μου είναι γλυκός, γιατί αυτός είναι από συμπάθεια για τον εαυτό μου τον ίδιο, απόδειξη μιας μελλοντικής ποιητής. Η ζωή δεν είναι παρά μέσα στην αγάπη' χωρίς αγάπη, είναι ο θάνατος, η εκμηδένιση ". (67)

" Σ' όλες τις αντιλήψεις δεν είναι παρά εσύ ο ίδιος και η δική σου κατάσταση που καταλαβαίνεις αρχικά' αυτό που δεν είναι μέσα σ' αυτή την αντίληψη, δεν νοείται καθόλου " (74)

"Αν το υποκειμενικό αντανακλά το αντικειμενικό, αυτό συμβαίνει για ένα λόγο, που αυτό το υποκειμενικό έχει μέσα στον εαυτό του. Αλλά το ότι αντανακλά ακριβώς αυτό και τίποτα άλλο, ο λόγος βρίσκεται στο αντικειμενικό". (102)

" Επομένως, η συνείδηση του όντος έξω από μένα συνοδεύεται σταθερά και παντού απ' την συνείδηση, ωστόσο απαραίτητη, του ίδιου του εαυτού μας ". (108)

" Σκέψου εσύ ο ίδιος πάνω σ' αυτό: όλο αυτό που ξέρω, είναι η συνείδησή μου. Κάθε συνείδηση είναι άμεση ή έμμεση. Η πρώτη είναι η συνείδηση του εαυτού μου' η δεύτερη είναι η συνείδηση αυτού, που δεν είμαι εγώ ο ίδιος. Αυτό που ονομάζω Εγώ, δεν είναι λοιπόν εν συντομία, παρά μια ορισμένη τροποποίηση της συνείδησης, η οποία τροποποίηση ονομάζεται Εγώ, ακριβώς γιατί είναι μια άμεση τροποποίηση, διασυλλογιστική, που δεν κατευθύνεται προς το εξωτερικό. Όπως

κάθε συνείδηση δεν είναι δυνατή παρά υπό τον όρο να είναι άμεση, προκύπτει απ' αυτό ότι η συνείδηση του Εγώ μου συνοδεύει όλες τις παραστάσεις μου, βρίσκεται σ' αυτές αναγκαστικά, αν και δεν τις αντιλαμβάνουμαι πάντα με καθαρότητα, και ότι σε κάθε στιγμή της συνείδησής μου λέω: Εγώ, εγώ, εγώ, και πάντα εγώ, δηλαδή εγώ και όχι το καθορισμένο πράγμα που σκέπτομαι σ' αυτή τη στιγμή έξω από μένα. Διαφορετικά, το Εγώ θα εξαφανιζόταν σε κάθε στιγμή και θα ανανεώνονταν' για κάθε νέα παράσταση θα υπήρχε ένα νέο Εγώ (...) Όλες οι παραστάσεις που συνοδεύονται απ' την άμεση συνείδηση της δράσης μου, οφείλουν, δυνάμει αυτής της πλασματικής δεξιότητας, να βγουν από μια μόνο και την ίδια δεξιότητα, που εδρεύει σ' ένα μόνο και το ίδιο ον. Κι έτσι έχω την ιδέα της ταυτότητας και της προσωπικότητας του εγώ μου... " (122, 123)

" Απαιτώ κάποιο πράγμα εξωτερικό για την απλή παράσταση, κάποιο πράγμα που είναι, υπήρξε και θα είναι, κι όταν ακριβώς ακόμα η παράσταση δεν θα είναι' κάποιο πράγμα στο οποίο η παράσταση παραστέκεται σαν απλός θεατής, χωρίς να το παράγει ή χωρίς να το αλλάξει στο παραμικρό. Μια απλή παράσταση, την παρατηρώ σαν μια εικόνα απατηλή' οι παραστάσεις μου οφείλουν να έχουν μια σημασία και αν, σ' όλη την επιστήμη μου, τίποτα δεν αντιστοιχεί έξω απ' την επιστήμη, βρίσκω τον εαυτό μου γελασμένο για όλη μου τη ζωή. Πουθενά δεν υπάρχει τίποτα έξω απ' την παράστασή μου ! Να τι φαίνεται στο πνεύμα φυσικό, μια ιδέα γελοία και ακατανόητη, που κανένας άνθρωπος δεν θα μπορούσε να εκφράσει σοβαρά και που δεν θα είχε ανάγκη ν' ανασκευάσει.(...) Αλλά τι λοιπόν βρίσκεται έξω απ' την παράστασή μου, το οποίο και αποκτώ με όλες μου τις δυνάμεις; Ποια είναι η δύναμη με την οποία αυτό θέλει να επιβληθεί σε μένα; Ποιο είναι, στην ψυχή μου, το κέντρο στο οποίο αυτό στερεώνεται και συνδέεται, με τρόπο που να μην μπορεί να εκμηδενιστεί παρά με την ψυχή την ίδια;

Ο προορισμός σου δεν είναι απλώς να γνωρίζεις, αλλά να δρας σύμφωνα με αυτό που γνωρίζεις. Να αυτό που μια φωνή ισχυρή με κάνει ν' ακούω στο βάθος της ψυχής μου, από τότε που προσηλώνουμαι συνεχώς και παρατηρώ τον ίδιο τον εαυτό μου. Καθόλου δεν υπάρχουν για να παρατηρείς και να θεωρείς τον ίδιο τον εαυτό σου χωρίς να δρας, ούτε για να σκέπτεσαι πάνω στα ευσεβή σου αισθήματα' όχι, υπάρχουν για να δρας ". (127, 128)

" Από την ανάγκη του δραν προέρχεται η συνείδηση του πραγματικού κόσμου. Δεν είναι η ανάγκη του δραν που προέρχεται από τη συνείδηση του πραγματικού κόσμου. Η ανάγκη του δραν υπάρχει πρώτη, και η συνείδηση του πραγματικού κόσμου είναι παράγωγο της. Δεν δρούμε επειδή γνωρίζουμε. Αντιθέτως, γνω-

ρίζουμε επειδή είμαστε προορισμένοι να δράσουμε". (144)

" Δεν μπορώ να φαντασθώ, ότι η παρούσα κατάσταση της ανθρωπότητας οφείλει πάντα να μένει η ίδια, ούτε ότι αυτός εκεί είναι ο πλήρης και τελευταίος προορισμός της. Αν ήταν έτσι, το κάθε τι δεν θα ήταν παρά όνειρο και απάτη, και αυτό δεν θα αποτελούσε παρά ποινή, το ότι ζήσαμε και παίξαμε το μέρος της σ' αυτό το παιχνίδι που χωρίς παύση ξαναγεννιέται, χωρίς σκοπό, ούτε σημασία. Αυτή η κατάσταση δεν έχει αξία για μένα παρά αν μπορώ να την θεωρώ σαν το μέσο για να φτάσω σε μια κατάσταση καλύτερη, σαν μια μετάβαση προς μια κατάσταση πιο υψηλή, πιο τέλεια. Αυτό δεν είναι για μια και την ίδια επανάληψη, αλλά είναι για καλύτερο μέλλον που προετοιμάζει, που μπορώ να το υποστηρίξω, να το σεβασθώ, να εκπληρώσω γι' αυτό χαρούμενα εκείνο που οφείλω. Το πνεύμα μου δεν μπορεί να βολευτεί στην παρούσα κατάσταση, και να επαναπαυθεί σ' αυτήν ούτε στιγμή' ακαταμάχητα αντιδρώ ενάντια σ' αυτή την κατάσταση και όλη μου η ζωή τείνει, χωρίς να μπορεί τίποτα να την σταματήσει, προς το μέλλον, προς ένα μέλλον καλύτερο. (146-148)

Δεν θα έτρωγα και δεν θα έπινα παρά για να μπορώ εκ νέου να πεινώ και να διψώ, να τρώω και να πίνω, ώσπου να με καταβροχθίσει ο τάφος, ο πάντα ανοιχτός κάτω απ' τα πόδια μου, και να ξαναφυτρώνω και να ξαναβγαίνω απ' τη γη για να χρησιμεύσω σαν τροφή για άλλα όντα; Θα έδινα γέννηση σε όντα του είδους μου, για να μπορούν με τη σειρά τους να τρώνε, να πίνουν και να πεθαίνουν, και ν' αφήνουν πίσω τους όντα του είδους τους, που θα ξανάκαναν αυτό που έχω κάνει εγώ ο ίδιος; Προς τι αυτός ο κύκλος που χωρίς παύση ανανεώνεται, αυτό το παιχνίδι που πάντα επαναλαμβάνεται με τον ίδιο τρόπο, όπου το κάθε τι γεννιέται για να πεθάνει και πεθαίνει για να ξαναγίνει απλώς το ίδιο πράγμα' αυτό το τέρας που αυτοκαταβροχθίζεται ακούραστα, για να μπορεί να αναπαραχθεί εκ νέου, και δεν αναπαράγεται παρά για να μπορεί να καταβροχθισθεί εκ νέου; (146-148)

Με κανέναν τρόπο δεν μπορεί να υπάρξει αυτός ο προορισμός για το Είναι μου και για κάθε Είναι. Οφείλει να υπάρχει κάτι που είναι, επειδή γίνεται' και τώρα μένει και δεν μπορεί ποτέ να ξαναγίνει, μια και έγινε. Κι αυτό το οριστικό. οφείλει να παράγεται μέσα στη μεταβολή αυτού που είναι φθαρτό, να συνεχίζεται μαζί του και να φέρνεται ανέπαφο στον ωκεανό του χρόνου ". (146-148)

" Ο πιο σκληρός εχθρός του ανθρώπου είναι ο άνθρωπος". (150)

" Το καλό είναι πάντα το πιο αδύνατο, γιατί είναι απλό και δεν μπορεί να αγαπηθεί παρά γι' αυτό το ίδιο". (151)

" Μια εκστρατεία λεηλασίας δεν είναι δυνατή και κατανοητή παρά εκεί που η ωφέλεια καταλήγει στα χέρια ενός μικρού αριθμού καταπιεστών, ενώ οι δυσκολίες, οι θυσίες και τα έξοδα πέφτουν πάνω στην αναρίθμητη στρατιά των σκλάβων". (157)

" Δεν υπάρχει άνθρωπος που αγαπά το κακό, γιατί είναι το κακό. Δεν αγαπά μέσα στο κακό παρά τα πλεονεκτήματα και τις απολαύσεις που του υπόσχεται....". (158)

" Συμβαίνει αντίθετα, πολύ συχνά, τα πιο αισχρά πάθη των ανθρώπων, τα ελαττώματά τους και οι κακές τους πράξεις να παράγουν το καλύτερο πιο σίγουρα από τις προσπάθειες του έντιμου ανθρώπου, που δεν θέλει ποτέ να κάνει το κακό για να προκύψει έτσι το καλό". (162)

" Αλλά είμαι ελεύθερος. Και γι' αυτό ο προορισμός μου ολόκληρος δεν θα μπορούσε να στερεωθεί σε μια τέτοια σχέση αιτιών και αποτελεσμάτων, όπου η ελευθερία είναι απόλυτα περιττή και χωρίς σκοπό. Οφείλω να είμαι ελεύθερος. Αυτό που κάνει την αληθινή αξία μας, αυτό δεν είναι η μηχανικά εκτελεσμένη πράξη, αλλά αποκλειστικά ο ελεύθερος καθορισμός της ελευθερίας για την αγάπη της εντολής και καθόλου για έναν άλλο σκοπό. Να αυτό που μας λέει η εσωτερική φωνή της συνείδησης ". (165)

" Η θέληση είναι ο ζωντανός και δραστήριος μοχλός του πνευματικού κόσμου, απaráλλακτα όπως η κίνηση είναι ο δραστήριος και ζωντανός μοχλός του υλικού κόσμου. Βρίσκουμε τοποθετημένους στο κέντρο δυο κόσμων διαμετρικά αντίθετους ο ένας στον άλλο, του ενός ορατού, μέσα στον οποίο η δράση αποφασίζει, του άλλου άορατου και απρόσιτου καθ' εαυτόν, όπου η βούληση αποφασίζει' είμαι μια απ' τις πρωταρχικές δυνάμεις γι' αυτούς τους δυο κόσμους. Η βούλησή μου τους αγκαλιάζει και τους δυο ". (166)

" Είμαι αθάνατος, άφθαρτος, αιώνιος, απ' την στιγμή που αποφασίζω να υπακούω στον νόμο του λόγου. Δεν οφείλω να γίνω προηγουμένως τέτοιος. Ο υπεραισθητός κόσμος δεν είναι ένας μελλοντικός κόσμος' είναι παρών. Σε κάθε σημείο της πεπερασμένης ζωής, δεν μπορεί να είναι περισσότερο παρών παρά σ' ένα

άλλο, ούτε ύστερα από μυριάδες ετών ύπαρξης, περισσότερο παρών παρά σ' αυτή τη στιγμή ". (173)

" Βλέπω, ωχ! βλέπω πολύ καθαρά αυτή την ώρα, τον λόγο της τύφλωσής μου και της αδιαφορίας μου μπροστά στα πνευματικά πράγματα. Εμποδισμένη από σκοπούς γήινους που απορροφούν όλες τις σκέψεις της και όλες τις εμπνεύσεις της, μαδημένη και σπρωγμένη μόνο απ' την ιδέα ενός αποτελέσματος, που οφείλει να παράγεται έξω από μας, με την επιθυμία που έχουμε γι' αυτό και την ικανοποίηση που μας αποφέρει, αναισθητη και αδρανής μπροστά στην καθαρή ώθηση του λόγου, που δίνει αυτός ο ίδιος τους νόμους του και μας στερεώνει έναν πνευματικό σκοπό, η αθάνατη ψυχή μας μένει κολλημένη πάνω στη γη και δεν μπορεί ν' ανοίξει τα φτερά της. Η φιλοσοφία μας γίνεται η ιστορία της δικής μας καρδιάς και της δικής μας ζωής, και φανταζόμαστε τον άνθρωπο γενικά και τον προορισμό του τέτοιους όπως βρίσκουμε τους ίδιους τους εαυτούς μας. Επειδή δεν σπρωχνόμαστε ποτέ παρά απ' την επιθυμία γι' αυτό που μπορεί να πραγματοποιηθεί σ' αυτόν τον κόσμο, δεν υπάρχει για μας αληθινή ελευθερία, ούτε ελευθερία που έχει ολοκληρωτικά και απόλυτα μέσα της τον λόγο του καθορισμού της. Η ελευθερία μας είναι μόλις εκείνη του φυτού, που σχηματίζεται μόνο του ". (177)

" Σε συντομία, δεν μπορούμε τίποτα να μάθουμε για την αληθινή ελευθερία, επειδή δεν την κατέχουμε... Μόνο η ηθική τελειοποίηση οδηγεί στην αληθινή σοφία". (178,179)

" Παίρνω μια μπάλα, την πιέζω με το χέρι μου, με μια καθορισμένη δύναμη, με μια κίνηση σε μια ορισμένη κατεύθυνση' θα μετατοπισθεί αναγκαστικά στην ορισμένη διεύθυνση, με μια ταχύτητα καθορισμένη, θα προσκρούσει με την ίδια δύναμη, θέτουμε μια άλλη μπάλα, που με τη σειρά της θα μετατοπισθεί η ίδια με ορισμένη ταχύτητα, κι έτσι επ' άπειρον. Μέσα στην απλή διεύθυνση και την απλή κίνηση του χεριού μου, βλέπω ήδη και αγκαλιάζω όλες τις διευθύνσεις και όλες τις κινήσεις που θα ακολουθήσουν, κι αυτό με τόση ασφάλεια όπως σαν να υπήρχαν και όπως σαν να υπήρξαν αντιληπτές' επίσης αγκαλιάζω, μέσα στη νόμιμη βούλησή μου, ολόκληρη μια σειρά από αναγκαίες και βέβαιες συνέπειες, που θα παράγονται μέσα στον πνευματικό κόσμο' τις βλέπω σαν να ήταν ήδη εκεί. Η μόνη διαφορά είναι ότι δεν μπορώ να τις καθορίσω, όπως καθορίζω εκείνες που παράγονται στον υλικό κόσμο. Μ' άλλα λόγια, κάθε τι που ξέρω, είναι ότι αυτές θα παράγονται, αλλά δεν γνωρίζω πως θα παράγονται. Κι αυτό γίνεται ακριβώς, όταν κάνω αυτό που σκέπτομαι, έναν νόμο του πνευματικού κόσμου, στον οποίο η καθαρή βούλησή μου είναι μια απ' τις κινητήριες δυνάμεις, όπως ακριβώς το χέρι

μου είναι μια απ' τις κινητήριες δυνάμεις μέσα στον υλικό κόσμο ". (179, 180)

" Η γνώση που έχουμε, εσείς για μένα και γω για σας, δεν πάει κατ' ευθείαν από σας σε μένα κι από μένα σε σας· είμαστε χωρισμένοι ο ένας απ' τον άλλο μ' ένα φράγμα ανυπέβλητο. Αυτό που ξέρουμε ο ένας για τον άλλο, το παίρνουμε αποκλειστικά απ' την κοινή πνευματική πηγή μας. Μόνο μέσα σ' αυτήν γνωρίζουμε ο ένας τον άλλον και δρούμε ο ένας πάνω στον άλλον". (187)

" Η έννοια της προσωπικότητας εμπεριέχει τον περιορισμό. Πώς να σου εφαρμόσω αυτή την έννοια χωρίς να σου εφαρμόσω επίσης τον περιορισμό;" (191)

" Ο άνθρωπος δεν είναι ένα προϊόν του αισθητού κόσμου, και ο τελικός σκοπός της ύπαρξής του δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσα σ' αυτόν τον αισθητό κόσμο. Ο προορισμός του υπερβαίνει τον χρόνο και τον χώρο και κάθε τι που είναι αισθητό ". (195)

" Ευλογημένη να είναι η ώρα που αποφάσισα να σκεφθώ πάνω στον ίδιο τον εαυτό μου και πάνω στον προορισμό μου. Όλα μου τα ερωτήματα λύθηκαν' γνωρίζω αυτό που μπορώ να γνωρίζω και δεν με νοιάζει για το θέμα που δεν μπορώ να γνωρίζω. Είμαι ικανοποιημένος' μια αρμονία και μια τέλεια διαύγεια βασιλεύουν στο πνεύμα μου, για το οποίο αρχίζει μια νέα και πολύ πιο ωραία ύπαρξη ". (196)

" Ότι όντα ελεύθερα, προορισμένα για το λόγο και την ηθικότητα, ξεκινούν για πόλεμο ενάντια σ' αυτόν και δουλεύουν μ' όλες τις δυνάμεις για τον θρίαμβο του παραλογισμού και της διαστροφής, δεν θα μπορούσε επίσης να με κάνει να τα χάσω και να παραδοθώ στο κράτος της οργής και της αγανάκτησης. Την πλάνη που τους κάνει να μισούν το καλό, επειδή είναι το καλό, και να ευνοούν το κακό από καθαρή αγάπη για το κακό σαν τέτοιο, αυτήν την πλάνη που μόνη θα μπορούσε να ξεσηκώσει την οργή μου, δεν την αποδίδω σε κανέναν που έχει ανθρωπινή μορφή, γιατί γνωρίζω ότι αυτή δεν βρίσκεται στην ανθρωπινή φύση. Το ξέρω, για όλους αυτούς που δρουν έτσι, πως δεν υπάρχει ούτε καλό ούτε κακό, αλλά αποκλειστικά ευχαρίστηση ή δυσαρέσκεια' αυτοί δεν δρουν με δική τους εξουσία και ευθύνη, αλλά κάτω απ' το κράτος της φύσης' είναι η φύση τους και όχι αυτοί οι ίδιοι, η οποία με όλες της τις δυνάμεις ζητά αυτό που είναι ευχάριστο και αποφεύγει εκείνο που είναι δυσάρεστο, χωρίς να ενδιαφέρεται να μάθει, αν αυτό είναι καλό ή κακό. Απ' τη στιγμή που αυτοί είναι αυτό που είναι, δεν μπορούν να δρουν διαφο-

ρετικά απ' τον τρόπο που δρουν. Το γνωρίζω και δεν σκέπτομαι καθόλου να οργανισθώ ενάντια στην αναγκαιότητα ή να επιτεθώ ενάντια στην τυφλή και ανεύθυνη φύση. Είναι αλήθεια, ότι το έγκλημα αυτών των ανθρώπων και η αναξιοτήτά τους συνίστανται ακριβώς σ' αυτό που αυτοί είναι, αυτό που αυτοί είναι και ότι, αντί να είναι ελεύθεροι και να έχουν προσωπικότητα, αφήνουν τον εαυτό τους να πάει να σέρνεται απ' την τυφλή φύση ". (201, 202)

" Είναι απόλυτα αδύνατο να σκεφθώ ότι η φύση μπορεί να εκμηδενίσει μια ζωή, που δεν πηγάζει απ' αυτήν, η φύση που δεν υπάρχει παρά εξ αιτίας μου, αντί να υπάρχω εξ αιτίας της ". (206)

[" Έτσι ζω και έτσι είμαι, αμετάβλητος, σταθερός και τελειωμένος για όλη την αιωνιότητα' γιατί αυτό το Είναι δεν είναι ένα Είναι εξωτερικό, τυχαίο, αυτό είναι το δικό μου Είναι, ένα και αληθινό, είναι η ουσία μου "]*

(*) Λείπει στην έκδοση του 1801

* Τα αποσπάσματα έχουν επιλεγεί και δακτυλογραφηθεί από τον Κ. Γ. Νικολουδάκη